

ПОНЯТТЯ Й ВИДИ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Розглянуто погляди науковців на тлумачення поняття «тілесне ушкодження». Вказано, що доцільно узгодити кримінально-правове та медичне визначення цього поняття. Проаналізовано недоліки законодавства в сфері визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Запропоновано трактування цього терміна закріпити на рівні і спеціального, і кримінального закону. Доведено, що нині необхідно детальніше розробити спосіб визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень під час кваліфікації злочинних діянь, що посягають на тілесну недоторканність особи. Запропоновано свій варіант визначення розглянутого поняття.

Ключові слова: тілесні ушкодження, ступінь тяжкості тілесного ушкодження, тілесна недоторканність, фізичне і психічне здоров'я.

Постановка проблеми. Науковці по-різному тлумачать поняття «тілесне ушкодження». Розбіжності у поглядах стосовно вказаного питання полягають у тому, що потрібно вважати об'єктом цього злочину: суспільні відносини, котрі забезпечують здоров'я людини, чи суспільні відносини, які забезпечують її тілесну недоторканність.

Стан дослідження. Зазначимо, що в теорії кримінального права так і не розроблено єдиного підходу до вирішення означеної проблеми.

Проблематикою правильного тлумачення поняття тілесного ушкодження займалися такі видатні дореволюційні науковці, як М. С. Таганцев та С. В. Познишев. Суперечки стосовно цього питання простежувалися надалі й між радянськими науковцями, які не могли дійти згоди щодо визначення поняття «тілесне ушкодження», а саме М. Д. Дурмановим, А. С. Никифоровим, М. І. Загородниковим, П. А. Дубовцем.

Сучасні вчені такі, як Н. О. Гуторова та В. І. Борисов також приділяють чимало уваги правильному визначенню тілесного ушкодження та й науковці у сфері медицини, серед яких Є. М. Білецький, здавна обговорювали питання щодо проблематики визначення поняття «тілесні ушкодження» та встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

Метою статті є висвітлення необхідності узгодження кримінально-правового та медичного визначення понять тілесних ушкоджень, детальніше розроблення способу визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень під час кваліфікації злочинних діянь, що пося-

гають на тілесну недоторканність особи, аналіз недоліків законодавства в сфері визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

Виклад основних положень. Кримінально-правова охорона здоров'я має універсальний характер. Вона не залежить від суспільних ознак особи потерпілого (віку, громадянства тощо). Кримінальний закон однаковою мірою охороняє здоров'я всіх громадян [1, с. 155].

Заподіяння тілесних ушкоджень особі є одним із найпоширеніших злочинів проти особи. Зокрема у КК України передбачено 24 склади злочинів, які передбачають відповідальність за заподіяння тяжкого тілесного ушкодження (ст.ст. 121, 123–124, 128, ч. 1 ст. 136, ч. 3 ст. 150-1, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 2 ст. 276, ч. 2 ст. 277, ч. 2 ст. 282, ч. 2 ст. 286, ч. 1 ст. 287, ч. 1 ст. 288, ч. 2 ст. 314, ч. 3 ст. 345, ч. 3 ст. 345-1, ч. 3 ст. 346, ч. 3 ст. 350, ч. 3 ст. 377, ч. 3 ст. 398, ч. 3 ст. 399, ч. 1 ст. 415, ч. 1 ст. 442 КК України), 14 складів злочинів, що передбачають відповідальність за завдання середньої тяжкості тілесного ушкодження (ст.ст. 122, 128, ч. 3 ст. 150-1, ч. 2 ст. 277, ч. 2 ст. 281, ч. 2 ст. 282, ч. 1 ст. 286, ч. 1 ст. 287, ч. 1 ст. 288, ч. 2 ст. 314, ч. 2 ст. 345, ч. 2 ст. 345-1, ч. 2 ст. 346, ч. 2 ст. 350, ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 398, ч. 2 ст. 406, ч. 1 ст. 415 КК України) та 2 склади злочинів, які передбачають відповідальність за заподіяння легкого тілесного ушкодження (ст. 125, ч. 2 ст. 406 КК України).

Склади злочинів, які охоплюють заподіяння тілесних ушкоджень, належать до категорії матеріальних, оскільки їх об'єктивна сторона передбачає поряд із наявністю суспільно небезпечного діяння або бездіяльності настання певних негативних наслідків. Наслідком таких злочинів є шкода, яка заподіюється діями суб'єкта здоров'ю потерпілого.

Кримінальне законодавство в частині, яка стосується тілесних ушкоджень, сформоване так, що норми, які передбачають більш суспільно небезпечні наслідки, розміщені перед нормами, що присвячені їх менш небезпечним видам [2, с. 94].

Злочини, які передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень, містяться у декількох розділах Особливої частини чинного КК України. Зокрема Розділ II (Злочини проти життя та здоров'я особи) – ст.ст. 121–125, 128, 136; Розділ III (Злочини проти волі, честі та гідності особи) – ч. 3 ст. 150-1; Розділ VI (Злочини проти власності) – ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 1 ст. 196; Розділ XI (Злочини проти безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту) – ч. 2 ст. 276, ч. 2 ст. 277, ч. 2 ст. 281, ч. 2 ст. 282, ч. 1–2 ст. 286, ч. 1 ст. 287, ч. 1 ст. 288; Розділ XIII (Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

та інші злочини проти здоров'я населення) – ч. 2 ст. 314; Розділ XV (Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян) – чч. 2–3 ст. 345, чч. 2–3 ст. 345-1, чч. 2–3 ст. 346, чч. 2–3 ст. 350; Розділ XVIII (Злочини проти правосуддя) – чч. 2–3 ст. 377, чч. 2–3 ст. 398, ч. 3 ст. 399; Розділ XIX (Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)) – ч. 2 ст. 405, ч. 2 ст. 406, ч. 2 ст. 414, ч. 1 ст. 415; Розділ XX (Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку) – ч. 1 ст. 442.

Законодавець в ієрархії злочинних діянь злочини проти здоров'я виокремлює одразу ж після злочинів проти життя. Ця позиція не випадкова та цілком справедлива, адже фізичне й психічне здоров'я є однією із найважливіших людських цінностей.

Ці злочини є одними з найдавніших серед діянь, передбачених кримінально-правовими заборонами [3, с. 380].

Нині актуальність кримінально-правової заборони заподіяння шкоди здоров'ю зумовлена тим, що тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості завдаються доволі часто, за різних умов і обставин. У нашому житті вони неодмінно є в побуті, супроводжують різноманітні злочини і правопорушення, завдаються умисно чи з необережності. Головне призначення кримінального закону – виправдати правомірне заподіяння ушкоджень і покарати злочинця.

Якщо людина має задовільне здоров'я, то вона є соціально активною, прагне розвивати свої здібності, вміння і таланти. Якщо ж здоров'ю людини завдається шкода, людина зазнає страждань – фізичних, моральних і зазвичай матеріальних, що пов'язано із витратами на лікування та подальше відновлення здоров'я.

Із викладеного випливає, що суспільство зацікавлене в недопущенні пониження соціальної активності кожного із своїх членів, що надалі може призвести до зниження активності всього суспільства загалом [4].

Так, М. С. Таганцев зазначав, що «тілесне ушкодження має охоплювати всі випадки завдання фізичного болю чи страждань» [5, с. 139].

На думку С. В. Познишева, поняття «тілесне ушкодження» потрібно розуміти як заподіяння іншій особі не тільки страждань, що продовжується, та такого, яке до визначеного ступеня спричиняє розлад здоров'я, але і миттєвого фізичного болю, що безслідно минає [6, с. 86].

Імовірно таке широке визначення поняття тілесного ушкодження з теоретичного погляду не можна визнати правильним. У цьому разі

однорідними стають різні за характером і ступенем своєї суспільної небезпеки злочини, що є неприпустимим.

Як зазначалося, такі суперечки простежувалися надалі й між радянськими науковцями, які не могли дійти згоди щодо визначення поняття «тілесні ушкодження». Наприклад, М. Д. Дурманов, виключаючи з поняття тілесних ушкоджень насильницькі дії, визнавав, що при ударах, побоях та інших насильницьких діях, пов'язаних зі спричиненням фізичного болю, заподіюється шкода здоров'ю. Однак науковець заперечував у цьому випадку наявність тілесних ушкоджень, зважаючи на те, що завдана шкода не може бути констатована спеціалістами [7, с. 86].

Натомість А. С. Никифоров надто звузив межі поняття тілесного ушкодження, визначивши його, як «вчинене ким-небудь з умислом або з необережності діяння, що спричинило розлад здоров'я іншої людини як своєму єдиному безпосередньому об'єкту» [8, с. 14]. Автор виключив зі змісту цього поняття не тільки удари, побої та інші насильницькі дії, що спричиняють фізичний біль, але і такі ушкодження, які не тягнуть розладу здоров'я (крововилив, садно, подрпина тощо).

М. І. Загородников наголошував, що суспільна небезпека таких злочинів зумовлена посяганням на одне з найцінніших благ людини. Спричинення шкоди здоров'ю призводить до того, що людина докладає чимало зусиль для відновлення втраченого блага: лікування, пристосування до нових несприятливих умов. Це не дає змоги їй займатися творчою працею, дбати про добробут сім'ї, брати участь у роботі суспільних організацій. Заподіяння тілесних ушкоджень завдає шкоди не тільки потерпілому, але і його родичам. Водночас автор указував, що тілесним ушкодженням визнається лише таке спричинення шкоди здоров'ю, за якого порушується анатомічна цілісність або нормальне функціонування органів й тканин тіла людини. Шкода здоров'ю може бути спричинена, крім того, без порушення функцій і цілісності органів людського організму (побої, знущання, спричинення фізичного болю). Однак ці діяння не є, на його думку, тілесними ушкодженнями [9, с. 8].

Як вважав П. А. Дубовець, до визначення тілесних ушкоджень потрібно включити насильницькі дії: удари, побої й інші дії, які завдають фізичних страждань, оскільки вони, як й тілесні ушкодження, завдають шкоди здоров'ю людини [10, с. 8].

Водночас науковець посилався на медичну літературу, згідно з якою фізичні страждання та біль порушують нормальне функціонування органів тіла. Однак погодитися з наведеним трактуванням

поняття тілесних ушкоджень було би не зовсім правильно. У результаті ударів, побоїв та інших насильницьких дій, хоча і заподіюється певна шкода здоров'ю, але вона настільки незначна, що об'єктивно її неможливо виявити під час судово-медичної експертизи та визначити в суді. Тому таку шкоду не може брати до уваги закон. Як слушно зазначає з цього приводу В. К. Жукова, суть тілесного ушкодження виражається в заподіянні не будь-якої, а відчутної шкоди, тобто розладу здоров'я [11, с. 42].

Із погляду сучасної теорії кримінального права тілесним ушкодженням визнається протиправне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виражається в порушенні анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій унаслідок застосування одного чи декількох зовнішніх ушкоджувальних чинників – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [12, с. 30].

Натомість Н. О. Гугорова та В. І. Борисов при визначенні тілесного ушкодження підкреслюють можливість заподіяння його з різною формою вини. Науковці вважають тілесним ушкодженням протиправне умисне або необережне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що полягає в порушенні анатомічної цілісності або фізичної функції органів і тканин тіла людини [13, с. 40].

Нині визначення поняття тілесних ушкоджень залишається оціночним й визначається із посиланням на Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (далі – Правила), затверджених наказом МОЗ від 17 січня 1995 року. У вказаному нормативному акті тілесними ушкодженнями визнається порушення анатомічної цілісності тканин і органів та їх функцій.

Тілесним ушкодженням із медичного погляду вважається порушення анатомічної цілісності та фізіологічної функції органів і тканин, що виникає внаслідок дії чинників зовнішнього середовища, зокрема травми.

Натомість Є. М. Білецький дещо розширює зміст тілесних ушкоджень, визначаючи їх як порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи декількох зовнішніх ушкоджувальних чинників – фізичних, хімічних, біологічних, психічних.

Науковці у сфері кримінального права та медицини одностайні у визначенні тілесних ушкоджень як порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, включаючи однак до їх змісту різні деталізуючі ознаки в межах предмета дослідження кожної з наук.

Висновки. З огляду на викладене, зазначимо, що нині необхідно узгодити кримінально-правове та медичне визначення поняття «ті-

лесне ушкодження». Детальніше розробити спосіб визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень під час кваліфікації злочинних діянь, що посягають на тілесну недоторканність особи, проаналізувати недоліки законодавства в сфері визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень та ін.

Видається правильним, що трактування поняття «тілесні ушкодження» має бути закріплене на рівні закону (і спеціального, що визначає критерії оцінки ступеня тяжкості тілесних ушкоджень загалом, і кримінального), щоб забезпечити єдине розуміння цього терміна всіма зацікавленими суб'єктами. Те, що нині науковці тлумачать указане поняття відповідно до тексту Правил, є недоречним, оскільки в медичних нормативних актах відображене відповідне цій професії бачення суті тих чи інших юридичних понять, яке за своїм змістом зазвичай не збігається з правовими уявленнями. Отже, під тілесним ушкодженням потрібно розуміти протиправне, винне заподіяння шкоди здоров'ю іншої особи, якою порушена анатомічна цілісність або фізіологічні функції тканин чи органів потерпілого.

1. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посібник / М. Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2002. – 640 с.
2. Кримінальне право. Особлива частина: підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Луганськ: Елтон-2, 2012. – 780 с.
3. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М.: ТК Велби; Изд-во Проспект, 2006. – С. 380.
4. Тілесні ушкодження з медичної точки зору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.referaty.com.ua/ukr/details/18587/>
5. Таганцев Н. С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть Особенная / Н. С. Таганцев. – СПб., 1984. – 384 с.
6. Познышев С. В. Особенная часть русского уголовного права / С. В. Познышев. – М., 1912. – 517 с.
7. Дурманов Н. Д. Понятие телесных повреждений по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов // Советское государство и право. – 1956. – № 1. – С. 86.
8. Никифоров А. С. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву / А. С. Никифоров. – М., 1959. – 128 с.
9. Загородников Н. И. Преступления против здоровья / Н. И. Загородников. – М.: Юридическая литература, 1969. – 168 с.
10. Дубовец П. А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву / П. А. Дубовец. – М.: Юридическая литература, 1964. – 160 с.
11. Жукова В. К. Понятие телесного повреждения / В. К. Жукова // Вестн. Моск. ун-та. Серия Право. – 1965. – № 4. – С. 42.

12. Кримінальне право. Особлива частина / О. С. Стеблинська. – К.: Ін-т крим.-викон. служби, 2014. – 358 с.

13. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. – 5-те вид., переробл. і допов. / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Х.: Право, 2015. – 680 с.; Борисов В. І. Преступлення против жизни и здоровья: вопросы квалификации / В. И. Борисов, В. Н. Куц. – Харьков: НПКФ «КОНСУМ», 1995. – С. 40.

Гураль Л. О. Понятие и виды телесных повреждений согласно уголовному праву Украины

Рассматриваются взгляды ученых на толкование понятия телесного повреждения. Указывается на целесообразность согласования уголовно-правового и медицинского определения понятий телесных повреждений. Проанализированы недостатки законодательства в сфере определения степени тяжести телесных повреждений. Предлагается трактовку понятия «телесные повреждения» закрепить на уровне и специального, и уголовного закона. Доказано, что на сегодняшний день существует необходимость более детальной разработки алгоритма определения степени тяжести телесных повреждений при квалификации преступных деяний, посягающих на телесную неприкосновенность личности. Предложен авторский вариант формулировки понятия телесного повреждения.

Ключевые слова: телесные повреждения, степень тяжести телесного повреждения, телесная неприкосновенность, физическое и психическое здоровье.

Hural L. O. Definition and kinds of body injuries according to the Criminal law of Ukraine

It is pointed that relevance of the criminal-law forbiddance of causing harm to the health nowadays is conditioned by the fact that body injuries of different severity degree are caused frequently under different circumstances and conditions. View disagreements as for the mentioned problem are concluded in a fact what exactly to consider to be the object of the specified crime: public relations providing a man's health or public relations providing a man's corporal inviolability. It is defined that neither in pre-revolutionary science nor in the later decades any single approach in solving this problem wasn't developed. Scientific points of view on interpretation of definition of body injury are examined in this article. It is indicated on the necessity of adjustment of criminal-law and medical definition of body injuries. Limitations in the legislation of definition of injury severity are analyzed, as a necessity of approval of detailed development of definition of the severity of injury's degree algorithm during the qualification of criminal acts, infringing on corporal inviolability. It is proposed that the interpretation of body injury definition should be fixed on the criminal and special law level. The own version of the definition of body injury is proposed.

Key words: body injuries, injury severity, bodily integrity, physical and mental health.

Стаття надійшла 17 серпня 2017 р.